

ВІЙНА ЯК ВИПРОБУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ФІЛОСОФІЯ НАДІЇ Й МУЖНОСТІ

Вороновська Л. Г.

*кандидат філософських наук, доцент,
викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Навчально-науковий інститут цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України
м. Черкаси, Україна*

Війна завжди постає найгострішим випробуванням людського буття, межовою ситуацією, у якій оголюються не лише соціальні та політичні суперечності, а й глибинна сутність людини. У контексті російсько-української війни питання людської відповідальності набуває екзистенційного змісту: воно виходить за межі моральних приписів чи громадянського обов'язку і перетворюється на форму духовного самоствердження. Відповідальність – це не лише усвідомлення наслідків власних дій, а й готовність прийняти на себе тягар спільного болю, боронити гідність, свободу, життя.

Філософія надії й мужності, що розкривається у творах Г. Марселя, Е. Фромма, П. Тіліха, а також у сучасній українській думці, надає людині внутрішніх ресурсів для подолання відчаю та збереження сенсу у світі руйнації. Надія стає не втечею від реальності, а актом віри у можливість добра, у здатність людини відновити зруйноване. Мужність же постає як відповідь на страх, як духовна сила, що дозволяє залишатися людиною в нелюдських умовах.

Отже, осмислення війни як випробування людської відповідальності відкриває простір для філософського аналізу сучасного українського досвіду. Воно вимагає нового погляду на взаємозв'язок свободи, гідності, любові та жертвовності – тих духовних основ, на яких тримається людяність навіть у найтемніші часи.

Війна є граничним станом буття, у якому найповніше виявляється внутрішня істина людини. У часи зламу та катастрофи людська свідомість стикається з випробуванням власної сутності – здатності залишатися людиною, не втрачаючи віри, надії та відповідальності. В умовах війни, що триває в Україні, ці категорії набувають не абстрактного, а життєво реального змісту: вони перетворюються на умови збереження духовної рівноваги й гідності.

Відповідальність стає не просто етичним поняттям, а формою самоствердження людського духу. Як зазначає М. Бердяєв, «відповідальність є вищою формою свободи, адже лише вільна людина здатна відповідати за себе та за світ» [1, с. 73]. У цьому сенсі війна виявляє глибину свободи як морального обов'язку, що вимагає активної присутності в світі навіть тоді, коли світ руйнується.

Поняття відповідальності в умовах війни набуває екзистенційного виміру. Воно означає не лише виконання обов'язку, а й готовність прийняти наслідки власного вибору перед обличчям зла та страждання. Як слушно зазначає С. Кримський, «відповідальність є внутрішньою формою духовної зрілості, що визначає гуманістичний горизонт буття людини» [2, с. 142].

У контексті українського досвіду війни відповідальність – це насамперед відповідь на заклик історії. Вона виявляється в актах самопожертви, солідарності, у прагненні зберегти життя інших навіть ціною власного. Цей вимір відповідальності не можна звести до морального припису – це форма духовної свободи, яка є джерелом людяності.

М. Попович підкреслював, що «бути людиною – це насамперед здатність не відмовлятися від себе під тиском обставин» [3, с. 91]. Війна стає саме тим простором, де така здатність перевіряється у всій повноті.

Надія – це не ілюзія, а духовна дія, що утримує людину у просторі сенсу. Г. Марсель визначав надію як «внутрішнє свідчення віри в буття, навіть коли зовнішній світ заперечує його можливість» [4, с. 28].

У війні надія стає силою опору небуттю. Вона дозволяє людині не розчинитися у відчаї, зберегти зв'язок із майбутнім, навіть коли теперішнє наповнене руїною. Е. Фромм наголошував, що справжня надія «не є очікуванням дива, а виявом творчої активності духу» [5, с. 112]. Тому надія у воєнному контексті є не втечею від реальності, а здатністю діяти у світі, який потребує відновлення.

Віктор Франкл, переживши жахи концтаборів, писав, що «той, хто знає, заради чого живе, може витримати будь-яке як» [7, с. 104]. У цьому сенсі надія є не лише почуттям, а актом смислотворення, що дозволяє людині залишатися цілісною попри страждання.

Пауль Тіллх у праці «The Courage to Be» визначає мужність як «самоствердження буття всупереч страху небуття» [6, с. 34]. Страх, особливо у воєнних реаліях, є не лише емоційним станом, а онтологічною загрозою, що руйнує внутрішню рівновагу людини. Мужність, натомість, – це не відсутність страху, а здатність залишатися собою, долаючи його.

Війна актуалізує глибинний вимір мужності як духовного стоїцизму. Це – щоденна мужність лікаря, який рятує життя під

обстрілами, вчителя, що продовжує навчати дітей у бомбосховищі, воїна, який захищає інших, усвідомлюючи ціну власної дії. Ці форми мужності є виразом екзистенційної свободи, яка перемагає страх через любов.

Як зазначає П. Рікер, «етика відповідальності починається там, де людина бере на себе чужий біль» [8, с. 172]. У цьому сенсі мужність є не лише героїзмом, а формою співчуття – здатністю діяти з любові до іншого.

Філософія надії й мужності дозволяє побачити у війні не лише руйнування, а й можливість духовного оновлення. Український досвід війни свідчить: людяність не зникає під тиском насильства, навпаки – саме в екстремальних обставинах вона виявляє свою справжню силу.

С. Кримський наголошував, що «у кризові епохи саме духовність стає умовою виживання культури» [2, с. 58]. У цьому полягає філософський сенс українського спротиву: не лише у збройній обороні, а у відновленні сенсу спільного буття через солідарність, співчуття, віру в майбутнє.

Таким чином, війна як випробування людської відповідальності відкриває перед філософією новий вимір – етико-екзистенційний гуманізм, у центрі якого стоїть людина, здатна зберігати надію й мужність навіть перед обличчям смерті.

Війна є не лише політичним чи соціальним явищем, а й духовною подією, яка виявляє межі людського буття. У ній розкривається сутність відповідальності, що постає як вищий вияв свободи; надії – як внутрішньої сили протистояти відчаю; і мужності – як духовного самоствердження перед обличчям страху.

Український досвід війни демонструє, що навіть у найтрагічніших умовах людяність може зберігати сенс. Філософія надії й мужності, укорінена у відповідальності, відкриває шлях до подолання зла не через помсту, а через духовну стійкість, любов і віру у майбутнє.

Література

1. Бердяєв М. Про призначення людини. Київ : Дух і Літера, 1990. 286 с.
2. Кримський С. Цінності і смисли людського буття. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2003. 256 с.
3. Попович М. Бути людиною. Київ : Дух і Літера, 2012. 320 с.
4. Marcel G. *Homo Viator: Introduction to a Metaphysic of Hope*. London : Harper & Brothers, 1951. 212 p.
5. Fromm E. *The Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology*. New York : Harper & Row, 1968. 176 p.

6. Tillich P. *The Courage to Be*. New Haven: Yale University Press, 1952. 187 p.
7. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 1959. 184 p.
8. Ricoeur P. *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 360 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-4>

ЛІДЕРСТВО ЯК ПРОЯВ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Гльоза О. С.

*аспірант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

У сучасному українському суспільстві феномен лідерства набуває особливого значення, оскільки виявляється не лише управлінським чи комунікативним інструментом, а й формою морального вибору. У періоди воєнних і соціальних криз лідерство стає лакмусовим папірцем рівня зрілості суспільства, його ціннісних орієнтирів і здатності до самоорганізації. Як слушно зазначив Валерій Залужний, «головна наша проблема – відсутність лідерства. Це колосальна проблема для ЗСУ» [2]. Дане висловлювання не зводить проблему лідерства суто до військової сфери, а навпаки значно розширяє межі та сфери, які зачіпає ця проблематика, акцентуючи на її універсальному характері – потребі у відповідальних і морально зрілих лідерах.

Так філософський аналіз лідерства дає змогу розглядати його не лише крізь призму ефективності, а й у контексті моральних меж влади. Сучасні дослідження демонструють, що *ефективність лідера не завжди корелює з етичністю його дій*, а його харизма, впевненість і сила можуть як надихати, так і руйнувати [6]. Саме тому актуальним стає філософське осмислення меж, за якими ефективність перестає бути морально виправданою. У цьому сенсі феномен «деструктивного лідерства» виступає своєрідним дзеркалом, у якому відбиваються кризові тенденції сучасної цивілізації.